

ETO: 378.147
821.511.141Arany J.
81
DOI: 10.19090/hk.2018.2.26-33

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

HÓZSA Éva

Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
Szabadka, Szerbia
hozsaeva@ff.uns.ac.rs

HORVÁTH FUTÓ Hargita

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
horvathfuto@ff.uns.ac.rs

ARANY JÁNOS-TANÓRÁK A NYELVÉSZET MÉRLEGÉN¹

János Arany-Classes on Linguistics Scale
Časovi o Janošu Aranju na tasu lingvistike

Arany János születésének 200. évfordulója alkalmából a gyakorlótanítást végző újvidéki magyar szakos tanárjelöltek azt a feladatot kapták, hogy a tanterv keretében vagy akár attól függetlenül dolgozzanak ki és tartsanak meg legalább egy Arany János-órát az általános vagy a középiskolában. Az eltérő profilú iskolákban megvalósított óratervek a hospitálási naplókba is bekerültek, egy sikeres pályázat pedig lehetővé tette a legjobb munkák megjelentetését. A jelenlegi dolgozat a beérkezett óratervek nyelvészeti vonatkozásaira és fordításszemléletére fókuszál. Azt vizsgálja, hogy mennyire és hogyan szűrődik be a tanárjelöltek irodalomórájára a nyelvészeti szempontú megközelítés, milyen adatbázisokat használnak, valamint hogy a hallgatók miként követik az aktuális eseményeket, például a közelmúltban megjelent Arany János-szótár ürügyén az írói szótárak diskurzusát.

Kulcsszavak: gyakorlótanítás, projekt, nyelvészeti szempont, helyzetkép, írói szótár, adatbázisok

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú projektumának keretében készült.

Fenyő D. György *Arany János az iskolában* című tanulmányában a problémátlan magyarországi Arany-tanítást emeli ki. Szerinte problémátlanak minősíthető azért, mert egyrészt a diákok kedvelik *A walesi bárdokat*, a *Toldit*, a *Családi kört* vagy a középiskolában tanított Arany-balladákat, másrészt rengeteg elemzés, tankönyvszöveg, segédanyag áll a tanár rendelkezésére, „hogyan lényegében nemcsak a művek kánonja rögzült, hanem a tanítás módjának és a művek értelmezésének kánonja is” (Fenyő D. 2017, 95). Problematikusabbnak tekinti Arany János lírájának tanítását, amely az 1980-as évek elejétől a tragikus-ironikus hangvételű versekre fókuszál (*Kertben*, *Visszatekintés*, *A lejtőn*), a tanulókat ezek a versek kevésbé érintik meg, „de mintha inkább elmennének mellettük, és nem okoznak nagy ellenérzést” (Fenyő D. 2017, 95). Sok ötletet adhat Arany János tanításához Falusi Márton *Arany-recepció a kortárs költészetben* című áttekintése, amely kiemeli: „Nem vitás ugyanis, hogy *mindenkinek* viszonyulnia kellett hozzá, sőt, meg kellett birkóznia hagyományával, amelyet Harold Bloom a »hatástól való szorongás« freudista lelkiállapotának hív” (Falusi 2017, 69). Nem túlzás azt állítani, hogy a magyartanárnak szintén meg kell küzdenie a hagyománnyal, nemcsak a recepcióval, hanem az iskolai-módszertani tradícióval is. A magyartanár eljuthat addig a végkövetkeztetésig, amelyre Szilágyi Márton utal *„Mi vagyok én?”* című Arany-könyvében, nevezetesen addig a megállapításig, hogy „tudok valami újat mondani Arany Jánosról” (Szilágyi 2017, 14), és hogy az utókornak nem kell okvetlenül választ adnia Arany kilétére. Tanítása során a tanár újra és újra változtat saját Arany-képén, amely képet diákjai továbbformálnak.

A vajdasági iskolákra is kiterjeszthető Fenyő D. György megállapítása, különösen az, ami a tanítás módjának és a művek értelmezésének kánonjára, ennek mozdulatlanságára vonatkozik. Kísérletező tanárok, azaz egyének szép számmal akadnak, akik alkalmazzák a szövegmanipulációs lehetőségeket, vagy feldolgozzák azokat a műveket, amelyek Arany opusára utalnak. Arany és Petőfi kapcsolatát egyes magyartanárok igyekeznek változatosan feldolgozni, sokan az oktatás intermediális távlatát is kiaknázzák. A felsőoktatás tapasztalatai azt igazolják, hogy az egyetemi hallgatók kevésbé emlékeznek a középiskolai szövegekre, mint az általános iskolában tanultakra, ennek oka valószínűleg a túlzottan terjedelmes irodalomtörténeti anyagban rejlik, amelynek befogadása során alig jut idő bevésésre, illetve maradandó élmény megvalósulására. Az *V. László* vagy a *Híd-avatás* (különösen az utóbbi) a tanórán magával ragadja a tanulókat, viszont hosszabb távú hatást nem gyakorol rájuk. Az általános iskolai tanításban a memoriter gyakoribb, ez is hozzájárul például *A walesi bárdok* tartós megjegyzéséhez. Megfigyelhető viszont, hogy a középiskolai tanításban

a magyartanárok tágitják a balladarepertoárt. Néha az elavult tanterv megújító szándéka, néha a szakmai igény arra inspirálja a pedagógust, hogy az előírtnál több Arany-balladát dolgozzon fel. Az Arany-évforduló diákszínpadi és amatőr társulati előadásai például az *Ágnes asszony* erőteljes hatását, „az individuumban dülő szenvedély” problémájának (Milbacher 2009, 223) sokrétű továbbgondolását bizonyítják.

A magyartanárok módszertani képzésének keretében a regionális lehetőségek kiaknázására is kitérünk, konkrétan arra, hogy a Vajdaságban mire kellene még összpontosítanunk az oktatási folyamatban. Arany János esetében kiemelhető például a következő néhány szempont:

- a) Kosztolányi Dezső Arany Jánosról vallott nézetei (pl. Kosztolányi 1976, 137–165; Kosztolányi 2013, 22–25);
- b) Csáth Géza és Arany János *Zách Klárája* – Lányi Ernő 1907-ben írta a *Zách Klára* című melodramát Arany János balladájára, a művet Szabadkán adták elő zongora-, harmónium- és férfikórus-kísérettel. Csáth Géza a *Budapesti Napló* 1907. június 15-i számában írt méltatást Lányi művéről: „Apró motívumokból épül fel, amelyek nagyon jellemzőek, magyarok, s modernségükben meglepőek. Kázmér vágyakozásának motívuma, a templom jelenet (középkorias orgona-stílusban), a lányokat jellemző édes dallam, a kétségbeesés motívuma mind drámai erejűek. Az egész munka a megcsinálásában nemes, finom. Zichy Mihály illusztrálta Arany balladáit, Lányinak a zenében kellene elvégezni ugyanezt!” (Csáth 1907; Csáth 2000, 212);
- c) Csáth Géza *Zách Klára* című melodramája 1 felvonásban (Csáth 1996, 137–162);
- d) délszláv kapcsolatok (*Szibinyáni Jank*/Hunyadi János alakja, Arany és Zmaj);
- e) a *Toldi*-trilógia szerb fordítása (Utasi 2017, Horváth–Hózsza–Csányi 2017);
- f) a vajdasági irodalom Arany-képe;
- g) a vajdasági recepció;
- h) vajdasági illusztrációk, intermedialis vonatkozások (újabbán Nemes Fekete Edit balladailusztrációi);
- i) kultusztudományi szempontok felvetése – Gergely Boriska „mitikus nagyságig” (Németh 2014, 90) hatoló kultuszmeséje: *Mese Arany Jánosról*.

Ezek a témakörök, problémafelvetések többnyire kimaradnak a terjedelmes általános vagy középiskolai tananyagból, pedig kiselőadások révén vagy szakköri foglalkozásokon ezekről a mozzanatokról is beszélgethetünk. A tankönyv-

vek didaktikai apparátusa gazdag ötlettárat adhat(na) a tanároknak. A zárthelyi érettségi dolgozatok témájaként ritkán szerepel Arany János életműve, ezen is változtatni kellene.

Egy projekt

A 2017. év Arany János-év volt, az újvidéki Magyar Tanszék hallgatói révén is megünnepelte a bicentenáriumot. A 2016/2017-es tanév negyedéves hallgatói azt a feladatot kapták módszertanból, hogy gyakorlótanításuk során legalább egy Arany János-órát tartsanak. A kidolgozott óratervekből állt össze a *Tanórába foglalt Arany János. Óratervgyűjtemény a magyartanárok számára* (Hózsá–Horváth 2017) című kötet, amely kézikönyvként szolgálhat a magyartanárok számára. A kézikönyv hat fejezetében tizenhat óraterv olvasható, ezek Arany János balladáit, a *Toldit*, az *Őszikék* ciklus költeményeit, Arany János és Petőfi Sándor levelezését stb. dolgozzák fel. A két nyelvtani óra Arany János műveinek felhasználásával gyakoroltatja a határozószó, a határozói igenév és a névutó, valamint a melléknév felismerését és megkülönböztetését. A színvonalas óratervek feltétele a korszerű szakirodalom ismerete és felhasználása. A kutatás hipotézise: a megrögzült módszereken némi kreativitással könnyű változtatni, illetve Arany János költészetét a „kortárs szemléletű irodalomtanítás” szempontjából érdemes megközelíteni. A beérkezett óratervek sokrétűek, kreatívak, élményközpontúak, a hallgatók javaslatai többnyire újszerűek. Megállapítható azonban, hogy Arany életműve kifejezetten az irodalomórák anyaga, a nyelvi-stilisztikai szempontok vizsgálata alulreprezentált. Gyakran megelégszünk a sztereotípiák kiemelésével, miszerint Arany gazdag szókincse példaértékű, fordításaiban is megnyilvánul nyelvi virtuozitása. Célszerű elővenni a költői művek szóanyagát tartalmazó *Arany-szótárt* (Beke 2017), amellyel a sztereotíp megállapítást igazolni tudjuk tanítványainknak.

A nyelvi-nyelvészeti szempontok mozgásteré

Fenyő D. György említett tanulmánya impozáns feladatsort közöl Arany János tanításával kapcsolatban, amelyben az irodalmi és nyelvi-stilisztikai feladatok egyaránt, egymással összefüggésben szerepelnek. Az aktuális nyelvészeti kutatások a magyartanárokat is motiválhatják. A legújabb szakirodalom figyelemmel kísérése számos lehetőséget kínál az Arany-tanítás megújítására. A képiség jelentésstilisztikájának diszkurzív felvetése frissítést és megújult eredményt hozhat például a *Toldi* vagy más Arany-művek tanításába. A magyartanár több olyan modellt találhat a képiség vizsgálatára, amelyet a tanórán is alkalmazhat. Katona Edit írja:

Élmény volt egyetemista és gimnazista tanítványaimmal különféle tesztek révén kipróbálni, alkalmazhatók-e, igazolhatók-e a közismert állítások, a költészetben, a mindennapi beszédben is felfedezni és felfedeztetni a fogalmi metaforákat, kialakítani egy új világlátást, tulajdonképpen meglévő ismereteket tudatosítani, az anyanyelv és gondolkodás kapcsolatának egyik alapvető forrására rálelni (Katona 2013, 7).

Katona Edit *Metafora és vidéke* című kötete gazdag példaanyagot közöl, köztük Arany János példáit is, amelyek újabb szempontokat kínálnak fel a szövegek megközelítéséhez. A kognitív metaforaelmélet jelenti a kiindulópontot, a határterületek és az interdiszciplináris távlatok bevonása azonban a tanórán gyakorolt szövegértés többszemponúságára is felhívja a figyelmet.

Pethő József a *Toldi estéjének* vizsgálata révén az adott művet a nagykőrösi korszakban született versekkel hozza összefüggésbe. Pethő konklúziója a következő:

A nyelvi képek jelentésstilisztikai vizsgálata egy adott területen igazolja a Toldi estéje és a nagykőrösi korszak közötti, ilyen jellegű összefüggés, párhuzamosság feltételezését: és itt nem csak a motívumegyezésekre kell gondolnunk [...], hanem a nyelvi képeknek a poétikusság kialakulásában, az értelemképzésben betöltött szerepének lényegi voltára is (Pethő 2017, 141).

Pethő kutatásai módszertani modellt jelenthetnek a „költői” metaforák és hasonlatok szövegértelmezéshez való kapcsolására. Arany szövegeinek képrendszere sokkal nagyobb odafigyelést érdemelne, mint amelyet jelenleg kap a tanórákon, a nyelvészeti megközelítés pedig általában elmarad. Ugyancsak kiválóan alkalmazható a tanításban Tolcsvai Nagy Gábor kutatása. A nyelvész Arany János életművét „a magyar nyelv lírai újraalkotása” szemszögéből tanulmányozza, több korszakot vesz szemügyre, például a *Toldi* korszakának nyelvi és poétikai tényezőit, ezeket „módszeresen” pontokba foglalja, tehát konkrét útmutatót adhat a magyartanárnak ahhoz, hogy esetleg egy szempontot kiemeljen, ezzel kapcsolatban pedig feladatot adjon diákjainak (Tolcsvai Nagy 2017, 150). Bence Erika *A Toldi-trilógia: a románc, a történelmi és a verses regény diskurzusa* című tanulmányában a *Toldi* és a *Toldi estéje* műfaji összetettségének és besorolhatóságának értelmezési lehetőségeit járja körül, a *Toldi szerelmét* a magyar irodalom belső, műfaji alakulásrendjének változásai (az eposzi világkép archaizálódása, átalakulása stb.) előidézte műfaji transzformációk aspektusából vizsgálja (Bence 2017, 95–111).

Az említett aktuális kutatások és tanulmányok mellett még számos lehetőséget említhetnénk, most csak a képesség és a műfaji problémák nézőpontját emeltük ki, illetve azt, hogy a magyartanárnak újra és újra újítania kell, nem elégedhet meg a mozdulatlan Arany-értelmezésekkel, és a „megmozgatásra” a nyelvészeti kutatások is inspirálnak, jóllehet ezek követése gyakran elmarad.

Az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék hallgatóinak Arany-órái

A negyedéves egyetemi hallgatók teljesítették előírt feladatukat, hospitálásuk során vagy vizsgatánításuk alkalmával mindenki tartott Arany János-órát. A vizsgált óratervekből kiderül, hogy a hallgatók alkalmazzák a meglévő paródiákat, parafrázisokat, összpontosítanak a „kortárs szemléletre”, a szövegmanipulációs lehetőségekre. Kevésbé foglalkoznak behatóan a nyelvi-nyelvészeti szempontokkal, vagyis irodalomórán ez a nézőpont kevésbé van jelen, túlzottan különválnak a kettő. A tanárjelöltek sikeres óraterveiből kitűnik a szakirodalomban való jártasság és kreatív tájékozódás, a gondolkodtatásra irányuló koncepció. A korszerű („kortárs”) szemléletnek megfelelően a tanulási-tanítási folyamat középontjában a tanuló és az adaptív oktatási rendszer, valamint a dinamikusan változó kánon kiemelése áll (Csobánka 2016, 78). Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az egyetemi hallgatók óraterveibe a témavezető tanárok koncepciója is bejátszott, és még mindig megnyilvánul a sztereotípiák továbbhagyományozódása.

A tanári kézikönyvbe összegyűjtött, a 2016/2017-es és az előző tanévek negyedéves hallgatóinak óratervei alapján megállapítható, hogy a hallgatók a következő nyelvi-nyelvészeti problémákra összpontosítottak: lexikális döntések, népnyelv és népiesség diskurzusa, a szókészlet gazdagsága, szinonimák, archaizmusok és archaizálás, metafora, képesség, stílushatás, kiemelt információ, fókuszhangsúly, nyelvjáték, parodisztikus műveletek, a „lant” szemantikai aspektusai, szereplői nézőpontok és lexikális vonatkozások, helyesírás, régies írásmód, kreatív írásbeli feladatok.

Konklúzió

Az egyetemi hallgatók óraterveinek begyűjtése és kiadása segédanyagként szolgál a vajdasági általános és középiskolai magyartanároknak. A legfőbb cél a módszertani problémafelvetés: a módszertan nem csupán valamiféle felületes keret, szakmai felkészültség és a tudományos kutatások folyamatos figyelemmel kísérése nélkül nem működhet. A magyartanárnak összefüggésben kell látnia az irodalom-, nyelv- és kultúratudományi kutatásokat, a tanórán is ezt a gondol-

kodásmódot kell sugallnia. A magyartanár felelőssége abban áll, hogy egy-egy szöveg értelmezése és feldolgozása (még ha XIX. századi Arany János-alkotás is) élményt jelentsen tanulóinak, hogy igyekezzen a sokrétűsége fókuszálni.

Irodalom

- Beke József. 2017. *Arany-szótár. Arany János költői nyelvének szókészlete*. I–III. Budapest: Anyanyelvapolók Szövetsége–Inter.
- Bence Erika. 2017. *A Toldi-trilógia: a románc, a történelmi és a verses regény diskurzus*. *Tanulmányok* 48 (1): 95–111.
- Csáth Géza. 1907. *Érdekes új kották*. <http://www.zetna.org/zek/konyvek/49/4.html> (2017. okt. 11.)
- Csáth Géza. 1907. Hangverseny a színházban. [Az Országos Gyermekvédő Liga alapja javára rendezett nagy díszelőadás – Lányi: Kertem alatt... c. férfikar, Zács Klára c. melodráma és Kurucinduló.] Zenei írások. *Bácskai Hírlap*, ápr. 4. 11/77. 1–2.
- Csáth Géza. 1996. *Zách Klára. Melodráma egy felvonásban*. In Csáth Géza: *Az életet nem lehet becsapni. Összegyűjtött színpadi művek*. Szerkesztette és sajtó alá rendezte: Szajbély Mihály. 137–162. Budapest: Magvető Kiadó.
- Csáth Géza. 2000. *Érdekes új kották*. In *A muzsika mesekertje. Összegyűjtött írások a zenéről*. 212. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Csobánka Zs. Emese. 2016. A „kortárs szemléletű” irodalomtanítás. *Alföld* 67 (11): 71–81.
- Falusi Márton. 2017. Arany-recepció a kortárs költészetben. *Bárka* 25 (3): 69–74.
- Fenyő D. György. 2017. Arany János az iskolában. *Alföld* 68 (6): 95–107.
- Horváth Futó Hargita–Hózsá Éva–Csányi Erzsébet. 2017. Az „áttevők” felelőssége (Arany János és Jovan Jovanović Zmaj fordítói dialógusának időszerűsége). 135–147. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XLII-1.
- Hózsá Éva–Horváth Futó Hargita szerk. 2017. *Tanórába foglalt Arany János. Óratervezőgyűjtemény a magyartanárok számára*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Katona Edit. 2013. *Metafora és vidéke. Tanulmányok a kognitív nyelvészet és az írásbeli szövegalkotás vizsgálatára köréből*. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar.
- Kosztolányi Dezső. 1976. *Látjátok, feleim* [A kötet anyagát összegyűjtötte, a szöveget gondozta, és a jegyzeteket írta Réz Pál]. 137–165. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.
- Kosztolányi Dezső. 2013. Arany János 1882–1932. *Híd* 77 (12): 22–25.
- Milbacher Róbert. 2009. *Arany János és az emlékezet balzsama. Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*. Budapest: Ráció Kiadó.
- Németh Ferenc. 2014. Három vajdasági magyar kultuszmeséről (Gergely Boriska: Mese Arany Jánosról, Mese Jókai Mórról, Mese Petőfi Sándorról). In Raffai Judit szerk. *A mese és kontextusai. VIII. Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötete*. 86–93. Szabadka: Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.

- Pethő József. 2017. A képiség jelentésstiliztikája a *Toldi estéjében*. *Magyar Nyelvőr* 141 (2): 127–142.
- Szilágyi Márton. 2017. „*Mi vagyok én?*” *Arany János költészete*. Budapest: Kalligram.
- Tolcsvai Nagy Gábor. 2017. A magyar nyelv lírai újraalkotása Arany János életművében. *Magyar Nyelvőr* 141 (2): 143–163.
- Utasi Csilla. 2017. A *Toldi estéjének* szerb fordítása. *Tanulmányok* 48 (2): 43–54.

JÁNOS ARANY-CLASSES ON LINGUISTICS SCALE

On the occasion of the two hundredth anniversary of János Arany's birth, the teacher trainees majoring in Hungarian language at the University of Novi Sad in their practicing teaching classes had to deal with the task of making a lesson plan and teaching at least one class dedicated to János Arany in primary or secondary schools, either in the framework of the curriculum or independently. The lesson plans carried out in schools with different profiles were also included in the classroom observation journals, and a successful application made the publishing of the best works possible. The present paper focuses on the linguistic aspects of the received lesson plans, and their approaches to translation. It examines how and in what measure does the approach infiltrate a linguistic aspect into the teacher trainees' literature class, what sort of databases they use, and how the students follow current events, such as discourses in the authorial dictionaries published on the pretext of János Arany-dictionary in the recent past.

Keywords: teaching practice, project, linguistic aspect, general survey, authorial dictionary, data bases

ČASOVI O JANOŠU ARANJU NA TASU LINGVISTIKE

Povodom 200. godišnjice rođenja Janoša Aranja studenti Odseka za hungarologiju iz Novog Sada, budući profesori mađarskog jezika i književnosti koji izvode praktičnu nastavu, dobili su zadatak da (u okviru nastavnog plana i programa ili nezavisno od njega) osmisle i održe barem jedan čas posvećen Janošu Aranju u osnovnoj ili srednjoj školi. Planovi časova održanih u školama različitih profila uvršteni su u studentske dnevnike, a najbolji su, zahvaljujući jednom uspešno sprovedenom konkursu, i objavljeni. Ovaj rad se fokusira na lingvističke i prevodilačke aspekte pristiglih planova časova. Analizira se u kojoj meri i na koji način dolazi do izražaja lingvistički pristup na časovima književnosti budućih profesora, koje se baze podataka koriste, da li studenti prate aktuelna događanja (kao što je na primer diskurs o rečnicima pojedinih autora a povodom nedavno objavljenog rečnika vokabulara Janoša Aranja).

Cljučne reči: praktična nastava, projekat, lingvistički aspekt, baze podataka, situativna analiza u nastavi, rečnici vokabulara književnika